हर्षिपरमर्षयः । काण्डर्षिश्च श्रुतर्षिश्च राजर्षिश्च क्रमावराः" रत्नकोषोक्ते सप्तविध ऋषिर्भवति । तेषां विशेषः त्रिका०उक्तः यथा "व्यासाद्यास्तु महर्षयः । परमर्षयस्तु भेलाद्याः देवर्षयः कणादयः । ब्रह्मर्षयो वसिष्ठाद्याः सुश्रुताद्याः श्रुतवर्षयः । ऋतपर्णादयो राजर्षयः काण्डर्षयस्त्वमी । जैमिन्याद्याः" वसिष्ठाद्याश्च मरीच्याद्याः दश । "भृगुर्मरीचिरत्रिश्च अङ्गिरा पुलहः क्रतुः । मनुर्दक्षो वसिष्ठश्च पुलस्त्यश्चेति ते दश । ब्रह्मणो मानसाह्येते उत्पन्नाः स्वयमीश्वराः । परत्वेनर्षयस्तस्माद्भूतास्तस्मान्महर्षयः" मत्स्य०१२०अ० । तेषां पुत्राणां तु तपसैव ऋषित्वं यथोक्तं तत्रैव "ईश्वराणां सुतास्तेषामृषयस्तान् निबोधत । काव्यो बृहस्पतिश्चैव कश्यपश्च्यवनस्तथा । उतथ्यो वामदेवश्च अगस्त्यः कौशिकस्तथा । कर्द्दमो बालखिल्याश्च विश्रवाः शक्तिवर्चसः । इत्येते ऋषयः प्रोक्तास्तपसा ऋषितां गताः"। किन्तु मरीच्यादीनामेव ऋषित्वं भूरि प्रसिद्धम् । तएव भोगसमाप्तौ नक्षत्ररूपेण गगनमण्डले उत्तरस्यां सारुन्धतीकाः स्थिताबभ्रंम्यन्ते तेषां च गति कालसहितचारादि निरूपितं बृह० सं० यथा "सैकावलीव राजति समितोत्पलमालिनी सहासेव । नाथवतीव च दिग्यैः कौबेरी सप्तभिर्मुनिभिः । ध्रुवनायकोपदेशान्नरिनर्त्तीवोत्तरा भ्रमद्भिश्च । यैश्चारमहं तेषां कथयिष्ये वृद्धगर्गमतात् । आसन्मघासु मुनयः शासति पृथ्वीं युधिष्ठिरे नृपतौ । षड्द्विकपञ्चद्वियुतः (२५२६) शककालस्तस्य राज्ञश्च । एकैकस्मिन्नृक्षे शतं शतं ते चरन्ति वर्षाणाम् । प्रागुत्तरतश्चैते सदोदयन्ते ससाध्वीकाः। पूर्वे भागे भगवान् मरीचिरपरे स्थितो वसिष्ठोऽस्मात् । तस्याङ्गिरास्ततोऽत्रिस्तस्यासन्नः पुलस्त्यश्च । पुलहः क्रतुरिति भगवानासन्नानुक्रमेण पूर्वाद्याः । तत्र वसिष्ठं मुनिवरमुपाश्रितारुन्धती साध्वी । उल्काशनिधूमाद्यैर्हता विवर्णा विरश्मयो ह्रस्वाः । हन्युः स्वं स्वं वर्गं विपुलाः स्निग्धाश्च तद्वृद्ध्यै । गन्धर्वदेवदानवमन्त्रौषधिसिद्धयक्षनागानाम् । पीड़ाकरो मरीचिर्ज्ञेयो विद्याधराणां च । शकयवनदरदपारतकाम्बोजांस्तापसान् वनोपेतान् । हन्ति वसिष्ठोऽभिहतो विवृद्धिदो रश्मिसम्पन्नः । अङ्गिरसो ज्ञानयुता धीमन्तो ब्राह्मणाश्च निर्दिष्टाः । अत्रेः काजारभवा जलजान्यम्भोनिधिः सरितः । रक्षःपिशाचदानवदैत्यभुजङ्गाः स्मृताः पुलस्त्यस्य । पुलहस्य तु मूलफलम् क्रतोस्तु यज्ञाः सयज्ञभृतः" ।

एते च स्वायम्भुव मन्वन्तरे सप्तर्षय आसन् ततोऽधिकारसमाप्तौ नक्षत्ररूपेण नभोमण्डले स्थिताः । मन्वन्तरभेदे तु अन्ये एव सप्तर्षयोभवन्ति यथाह हरि० ।

१ "मरीचिरत्रिर्भगवानङ्गिराः पुलहः क्रतुः । पुलस्त्यश्च वशिष्ठश्च सप्तैते ब्रह्मणः सुताः । उत्तरस्यां दिशि तथा राजन् । सप्तर्षयः स्मृताः । नाभा नाम तथा देवास्त्वासन् स्वायम्भुवेऽन्तरे" ।

२ और्वो वशिष्ठपुत्रश्च स्तम्बः काश्यप एव च । प्राणो बृहस्पतिश्चैव दत्तोनिश्च्यवनस्तथा । एते महर्षयस्तात ! वायुप्रोक्ता महाव्रताः ।

३ वसिष्ठपुत्राः सप्तासन् वासिष्ठा इति विश्रुताः । हिरण्यगर्भस्य सुता ऊर्ज्जानाम सुतेजसः । ऋषयोऽत्र मया प्रोक्ताः कीर्त्त्यमानान्निबोध तान् ।

४ काव्यः पृथुस्तथैवाग्निर्जन्तुर्धामा च भारत । कपीवान कपीवांश्च तत्र सप्तर्षयोऽपरे ।

५ वेदबाहुर्य्यदुध्रश्च मुनिर्वेदशिरास्तथा । हिरण्यरोमापर्जन्य ऊर्द्ध्वबाहुश्च सोमजः । सत्यनेत्रस्तथाऽत्रेय एते सप्तर्षयोऽपरे

६ भृगुर्नभो विवस्वांश्च सुधामा विरजस्तथा । अतिनामा सहिष्णुश्च सप्तैते तु महर्षयः । चाक्षुषस्यान्तरे तात ! मनोर्द्देवानिमान् शृणु

७ अत्रिर्वशिष्ठो भगवान् कश्यपश्च महानृषिः गौतमश्च भरद्वाजोविश्वामित्रस्तथैव च । तथैव पुत्रो भगवानृचीकस्य महात्मनः । सप्तमोजमदग्निश्च ऋषयः साम्प्रतं दिवि । मन्वन्तरे व्यतिक्रान्ते चत्वारः सप्तका गणाः । कृत्वा कर्म दिवं यान्ति ब्रह्मलोकमनामयम् । ततोऽन्ये तपसा युक्ताः स्थानं तत्पूरयन्त्युत । अतीतावर्त्तमानाश्च क्रमेणैतेन भारत ! । एतान्युक्तानि कौरव्य ! सप्तातीतानि भारत !

८ रामो व्यासस्तथात्रेयो दीप्तिमानिति विश्रुतः । भारद्वाजस्तथाद्रोणिरश्वत्थामा महाद्युतिः । गौतमस्यात्मजश्चैव शरद्वान्नाम गौतमः । कौशिको गालवश्चैव रुरुः काश्यप एव च । एते सप्त महात्मानोभविष्या मुनिसत्तमाः । ब्रह्मणः सदृशाश्चैते धन्याः सप्तर्षयः स्मृताः ।

९ मेधातिथिस्तु पौलस्त्योवसुः काश्यप एव च । ज्योतिष्मान् भार्गवश्चैव द्युतिमानङ्गिरास्तथा । सवनश्चैव वाशिष्ठ आत्रेयो हव्यवाहनः । पौलहः सत्यः इत्येते मुनयो रौहितेऽन्तरे

१० दशमे त्वथ पर्य्याये द्वितीयस्यान्तरे मनोः । हविष्मान